

Емилија Јовић

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

ГЕНДЕРНИ АСПЕКТ ОПИСИВАЊА СОМАТИЗАМА – АЛТЕРНАТИВНИ ПРИСТУПИ (НА ПЛАНУ РУСКОГ И СРПСКОГ ЈЕЗИКА)

Сажетак: У раду се испитује утицај гендерне категорије у свести носилаца и говорника руског језика на материјалу тематске групе соматизама. Полазећи од идеје о неизоморфној представи граматичких категорија у језику и свести њихових говорника или носилаца, анализом ћемо настојати да укажемо на зависност говорне и експерименталне реализације соматизама од њихове гендерне маркираности која се не слаже са реализацијом категорије рода у тој групи лексема. Дакле, у раду истражујемо како се све гендерна маркираност соматизама изражава у руском и српском језику. За дато истраживање од највећег значаја је разграничење пола и гендера као биолошке и социокултурне категорије, антропоцентризам категорије гендерности, као и њен однос према морфолошкој категорији рода.

Кључне речи: гендерни аспект, соматизми, пол и гендер, руски језик, српски језик

1. Увод

Појам „гендер“, како истичу бројни истраживачи, постао је предмет лингвистичких истраживања много касније него што је то био случај са другим хуманистичким наукама. Први радови из ове области појављују се на Западу и обухватају романско-германску групу језика. Једно од првих истраживања језика са тачке гледишта гендерне проблематике је рад Џ. Лејкофа *Језик и жена* (Лејкоф, 1987: 37) у коме је први пут употребљен термин „женски језик“. Дато истраживање потврдило је андроцентрично устројство језика и губитак лика жене у општој слици света који се одражава у језику.

Када говоримо о гендеру као социјалној категорији имамо у виду истакнуте антропологе као што су Гејл Рабин, Џон Скот, Моник Витиг и други. Њихове тезе базиране су на чињеници да је формирање гендерног понашања и конструисање представа о њему у свести условљено бројним факторима – васпитањем, поделом рада, социјалним и власничким системима у друштву (Вороњина, 2000: 94).

Свака област социјалног истраживања подвлачи једну од компоненти социјалног конструкта гендера, што ће омогућити издвајање стратификационог дела појма гендер (Пушкарева, 2007: 189). Разграната структура појма гендер тиче се и социјалних односа и социјалне хијерархије. Гендер тако представља

сложени и вишезначни појам, тј. вишеаспектни параметар у изучавању социјалних сфера.

Гендерна истраживања и њихов развој на руском тлу имају два различита суштинска правца. Тако у истраживањима поменуте ауторке Пушкиреве наилазимо на став да су гендерна истраживања у Русији, пролазиви кроз бројне тешкоће и неразумевања, формирала једну одређену парадигму друштвеног знања и да се у оквиру истог разматрају у свим могућим сферама, не искључујући и лингвистику (Пушкирева, 2007: 191). У исто време, аутор Ушакин указује на неприхватање појма гендер у националним хуманистичким наукама, што аутор објашњава „иностраним“ пореклом самог појма, одн. екстраполацијом из терминологије западних истраживања (Ушакин, 2002: 101).

Што се тиче бројности интерпретација појма „гендер“ у саставу хуманистичких наука вредело би истаћи став Р. Хофа по коме би „свако дефинисање гендера требало да прати интересовње за тај концепт које се налази у основи научног истраживања“ (Хоф, 1999: 45). Када је реч о лингвистици, појам гендер се односи на сва она својства и карактеристике понашања, конструирана и сачувана у свести носилаца једног језика, као и на скуп атрибута који се приписују мушкарцима и женама у одређеној социокултурној заједници.

Будући да лингвистика прихвата социјално-конструкционистички приступ у схватању појма гендер, највећа пажња посвећена је двама аспектима датог конструкта: социјалном и психолошком. С тим у вези, циљеви нашег рада дефинисани су у оквиру социјално-конструкционистичке природе гендера као издвојене категорије која има утицаја у перцепцији посебног слоја лексике какви су соматизми¹, који су основни предмет рада. Анализом ћемо настојати да утврдимо како се категорија гендерности одражава на перцепцију и комуникативну вредност соматизама. Испитујући како носиоци руског језика и они који њиме владају као страним језиком гендерно описују одређену соматску компоненту желимо да потврдимо тезу да је већина делова људског тела маркирана према гендерном фактору.

2. Теоријски оквир и претходна истраживања

Категорија рода једна је од именичких категорија која најдиректније корелира са категоријом *живо/неживо* и описује се на основу морфолошких, синтаксичких и семантичких маркера који нису увек јасно издвојени. Ако род посматрамо у контексту језичке типологије, имамо једну прилично вишезначну слику: „Утисак неочекиваности код ове категорије ствара се, очигледно, под утицајем алогичности, која пак има многобројне потврде и у свим језицима у којима ова категорија постоји“ (Виноградов, 1988: 173). Анализа тих „потврда“ довела је до закључка о „ирационалности рода као категорије лишене семан-

¹ Овде бисмо нагласили да ће предмет нашег рада бити соматизми који улазе у састав фразеолошких јединица или соматских фразеологизама. Идеја је да се пажња испитаника усмери на конкретну соматску компоненту без прецизирања да се ради о соматској фразеолошкој лексици.

тичке мотивисаности” која је карактеристична за некадашње схватање рода, иако се с временом мењала кроз разне семантичке метаморфозе или је добијала статус скривене категорије. Род је граматички пол на скали класификативности који сакрива динамику процеса лексикализације и граматикализације у светским језицима, нека врста успутне етапе десемантизације именичких врста и класификатора (Лејкоф, 1988: 19). Ова противуречност категорије рода условљена је историјски.

Социокултурне и когнитивне тенденције савремених хуманистичких наука формирају нову интерпретациону базу за супротстављене језичке појаве, каква је у ствари категорија рода у руском језику. Одсуство јасних формалних показатеља категорије рода било је узрок појаве прелазних класа речи, као што су речи општег рода, чији статус у граматичком систему руског језика није сасвим одређен. Експериментално истраживање речи општег рода показало је да носиоци језика теже ка једнозначном гендерном маркирању ових јединица: **плакса (плачко, плачљивац) – она, задира (пецкало, задиркивало, свађалица) – он** и тако потврдило постојање чврстих гендерних стереотипа у односу према предикативно процењујућој лексици. Премда су те оцене условљене социокултурним факторима, то јест гендером, а не полом.

Аутор Голев тврди да је гендерност у битној мери дистанцирана од категорије рода, због своје природе слагања (Голев, 2013: 117). Род је у руском језику класификациона категорија која не зависи од модулација денотативно-говорне семантике. На ове модулације може бити осетљива свест носиоца језика која повезује гендер и род. Бројни аутори се слажу у томе да је та веза подржана метајезичком свешћу која, заправо, обезбеђује семантизацију рода, иступајући као иницијатор језичких процеса. Тако се нпр. неживи појмови персонификују на основу родних грамема, док се гендерно маркирана метафоризација примењује и код именовања животиња. На тај начин, губитком полазне семантичке базе (пола), род се у метајезичком сазнању концептуалише на основу гендерних сема, при чему су род као језичка категорија, пол као биолошка и гендер као социокултурна способни да постоје у форми елемената макросистема који могу бити потпуно независни и неповезани.

Ови процеси се врло јасно уочавају на материјалу соматизама у руском језику. Соматизми су као посебна група лексике веома богати, концептуално и категоријално. Специфичност соматизама је у томе што се они истовремено истражују и осећају (Енфилд, 2006: 57) и зато имају важну улогу у процесу гендерне и етничке самоидентификације. Унутрашње и спољашње, апстрактно и конкретно, физичко, психичко и ментално се у соматизмима савршено преплиће. Као и остале именице у руском језику, и соматизми имају род чији маркери су формални показатељи. У буквалном значењу су неживе, док у пренесеном могу да се персонификују у оквиру модела **део→целина**. На пример, соматизам **правая рука** из соматског фразеологизма *правая рука не знает, что делает левая (десна рука не зна шта ради лева)* претежно именује лица мушког пола, без обзира на родну грамему, а што је условљено гендерном семом

(професионалним и социјалним статусом који се чува у семантици речи). Не-чија десна рука је обично особа мушког пола. Разуме се, соматизми повезани са првобитним или секундарним полним одликама непосредно указују на лице маркирано по полу.

Соматизми који ће бити део нашег истраживања првобитно улазе у састав фразелošких јединица које дају бројне могућности за језичка истраживања гендера. Соматске фразеолошке јединице или соматски фразеологизми (СФЈ/СФ²) део су лексичког слоја језика који истиче значај језичке слике света у којој је центар осмишљавања и изражавања оцене (социјалне, културолошке, психолошке...) управо човек. Наш циљ је да покажемо како се тај центар помера у односу на категорију мушког или женског компонента у свести носилаца и говорника руског језика.

Устаљени изрази који садрже гендерни аспект представљају интересантан и важан део паремиолошког и фразеолошког фонда сваког језика. Управо тај фонд нам у данашње време омогућава да кроз језичке промене или алтернативе истражимо мушку или женску доминацију, остатке патријархалних стереотипа и њихов утицај на стање у савременом језику. Интерпретација мушкараца и жене у смислу њиховог говорног и језичког понашања није могућа без ослањања на податке које добијамо из гендерних истраживања. Нека од значајних из претходног периода истичу различите аспекте ове проблематике: о гендерној диференцијацији сазнајемо из радова А. В. Кирилине (2000, 2001, 2002), Е. М. Бакушеве (1995), затим В. В. Потапова (1997); аутор Иљин истиче да је „за све здравомислеће људе потпуно јасна и очигледна разлика између мушких и женских манира, навика, процена, представа о дужностима, прихватљивом и допустивом” (Иљин, 2010: 11); динамиком гендерних стереотипа у фразеологији бави се аутор Соловјева (2014), гендер у британској и америкањској лингвокултури предмет је истраживања ауторки Гриценко и Сергејеве (2011) итд.

Истраживања у области гендерне лингвистике јасно издвајају мушки и женски поглед на свет који се неминовно одражава и на језик. Такозвани „мушки поглед на свет” или „мушка слика света” осликани су у постојању концепције „андроцентричности” (Кирилина, 1999: 109). В. В. Васјук са лингвокултуролошког аспекта изводи закључке о томе да је мушкарац првобитно био доминантан у свим сферама свакодневнице, због чега је пословични и фразеолошки фонд претежно оријентисан на „мушку” перцепцију света, стављајући жену у неки вид потчињеног положаја (Васјук, 2002: 59). Тако гендерне стереотипе посматрамо у кључу друштвено дефинисаних културолошких и социјалних погледа на црте карактера и правила понашања, својствене мушкарацима или женама. То су, дакле, одређена убеђења, мишљења и судови о мушкарацима и женама.

Гендер или пол су тако термини који претпостављају истраживање карактеристика мушког и женског мишљења, склада ума, понашања. Према речима

² Термини прихваћени у лингвистичкој литератури под овим скраћеницама.

аутора Гриценко и Сергејева „гендер је социокултурни конструкт који акумулира представе о мушкости и женствености, карактеристичне за једну друштвену заједницу и један одређени период њеног развоја” (Гриценко, Сергејева, 2011: 6). Супротстављајући термине пол и гендер, ослањамо се на дефиницију Г. Бранта који наводи следеће: „Пол је скуп биолошких, физиолошких, природних одлика, датих природом, а гендер је укупност свих говорних, личносних, одлика понашања и мишљења мушкараца и жена на духовном плану, а које подлежу утицају културе” (Брант, 1998: 169).

Са психолингвистичког аспекта, гендер посматрамо као категорију која представља вишекомпонентну структуру, модел социјалних односа који настаје у самом друштву, у свести индивидуа и у складу је са њиховом гендерном идентификацијом, која се налази и у језику и у говору (Фомин, 2003: 84).

Аутор А. М. Червониј издваја неке семантичке односе који се налазе у основи унутрашње форме фразеологизама, те посебно истиче „припадност полу” – „ниво интелекта” (Червониј, 2014: 197). Према његовом ставу, мушкарци и жене као субјекти мисаоних и интелектуалних радњи имају и позитивну и негативну оцену. Са друге стране, аутор Спендер сугерише да се приликом анализе појмова *мушко/женско* треба водити рачуна о читавој групи особина попут представа о личностним и физичким квалитетима мушкараца и жене у култури и социјуму, о њиховој улози и друштвеном положају у породици и ширем колективу, о односу мушког и женског начела, укратко о особинама које нису директно повезане са полом (Спендер, 1980: 147).

Узимајући у обзир све претходно речено, ми ћемо у раду настојати да се дотакнемо свих ових особина уз ослањање на резултате које испитаници дају у непосредном контакту са соматском лексиком³.

Ипак, напомињемо да се у датом раду, на семантичком плану анализе, придржавамо критеријума класификације гендерно значајних фразеолошких јединица које предлаже аутор Васкова (Васкова, 2006: 78):

- 1) формално-структурни који подразумева присуство лексеме која именује лица мушког или женског пола и
- 2) семантички код кога се пажња усмерава на оне фразеолошке јединице које реферишу на лица мушког или женског пола и јединице чија је референција гендерно ограничена.

2.1. Гендерна маркираност фразеолошких јединица

Као што је познато, фразеологизми и идиоми сваког језика носе у себи много више особина него што се наслућује из лексике која улази у њихов састав. Они су чувари и преносиоци народне мисли, искуства ранијих поколења. На материјалу соматских фразеологизама у руском и српском језику желимо да покажемо како се гендерни стереотипи чувају и развијају у свести говорника и носилаца једног језика.

³ У одељку Корпус и методологија истраживања детаљније говоримо о материјалу истраживања и очекиваним резултатима.

Аутор Соловјева (Соловјева, 2014: 342) предлаже могућу класификацију гендерних представа на материјалу тематске групе фразеологизама:

- фразеологизми са јасно израженим потенцијалом (номинација лица мушког или женског пола) и
- фразеологизми без јасно изражене гендерне обојености, примењиве на лица оба пола.

Исти аутор напомиње да се приликом анализе овог аспекта фразеолошких јединица мора водити рачуна о уникатности порекла фразеологизама својствених одређеном менталитету, језичкој групи или култури. Различити фразеолошки простори и слике различито могу бити перципирани као карактеристике једног од два пола, или оба пола истовремено. Неки фразеологизми могу бити део паремиолошке лексике, па тако израз *кратка памет* (рус. *ум короток*) на први поглед делује гендерно неутрално, међутим, у саставу израза *волос долог, да ум короток* (срп. *кратка памет, дуга коса*) добија гендерну маркираност због лексичке, тј. соматске компоненте *волос*, што на пренесеном плану означава женско начело (Даљ, 1996: 64).

Стереотипну слику мушкарца и жене, која носи податке о друштвеним улогама и односима, начину живота и националним обичајима одређене језичке заједнице, углавном налазимо у фразеолошком слоју речничког фонда одређеног језика. Ранија проучавања и анализе фразеолошке и паремиолошке слике света омогућила су идентификацију заједничког и разлика у националној језичкој слици света упоређиваних култура. Проучавање друге културе нераскидиво је повезано са познавањем националних особина датог народа. Описујући одређене одлике нације, специфичности начина живота, мишљења, понашања, које сведоче о националном карактеру и менталитету, описује се и језик и све својствено једној језичкој култури. Опште је прихваћено да одређени услови живота и активности било које етничке групе, њена култура, језик, историја, економија, политика итд. формирају систем психолошких карактеристика које се односе на један народ и перципирају се као једна од његових карактеристика.

Колективне идеје о било ком фрагменту стварности огледају се, пре свега, у устаљеним изразима, који, у већој или мањој мери, имају различиту гендерну маркираност, те зато могу одражавати дистинктивне црте сваке од култура.

У проучавању човека у језику постају веома важне индивидуалне карактеристике језичке личности, од којих је најважнија пол, дефинисана као системска карактеристика друштвеног поретка, која се стално репродукује у структурама свести, структурама деловања, са тачке гледишта конструкције *мушког* и *женског*.

Језичка свест Руса и Срба врло се јасно манифестује у фразеолошком фонду, будући да је право благо народне мудрости и огледало националног менталитета. Фразеолошке јединице руског и српског језика израз су домишљатости и маштовитости. Свака од њих укорењена је у историјском развоју и усавршавању сваке од језичких култура, али обе имају јаку словенску потку која чува и нека стереотипна уверења, ставове и мишљења која неминовно утичу и на језик и његову перцепцију. Упоређујући описе мушкарца и жене у фразеолошком фонду два сродна језика какви су руски и српски језик, може се открити много сличних

стереотипа о мушкарцу и жени, на пример, стереотипи „жена треба да буде лепа, мајка, добра домаћица, послушна жена“ и „мушкарац не би требало да буде леп, већ паметан, снажан, храбар“. Наша идеја је да се ове врсте језичких представа могу испитивати и када формално нисмо нагласили једну од типичних мушких или женких особина, па тако делове тела – соматизме желимо да сагледамо из тог угла, испитујући како то оцењују носиоци и говорници руског језика.

Родни стереотипи су унутрашњи ставови о положају мушкараца и жена у друштву, њиховим функцијама и друштвеним задацима. Посебност стереотипа је таква да толико чврсто продиру у подсвест да их је веома тешко не само савладати, већ и уопште схватити. Родни стереотипи огледају се у језику у облику устаљених израза (*Све жене су будале; Кратка памет, дуга коса; Жена је, пре свега, мајка; Муж је глава породице*), и у облику заједничке идеје о мушкарцима и женама (*Мушкарци су рационални, жене емоционалне; Мушкарци мисле својом главом, жене – срцем; Мушкарци су безобзирни, неодговорни и само их жена може задржати; Мушкарци су снага, жене су слабост*).

3. Корпус и методологија истраживања

У „Фразеолошком речнику руског језика“ аутора А. И. Молоткова који садржи око 4000 фразеолошких јединица издвојено је 1300 соматских фразеологизама (укључујући и делове тела животиња), тј. 1/3 укупног броја ФЈ. У овом речнику могли бисмо издвојити следеће соматске компоненте у саставу соматских фразеолошких јединица: *бок, борода, волос (волосы, волосок), глаз (глаза, глазок, глазки), глотка, голова, горб, горло, грудь, губа, душа (дух), живот, жила, затылок, зубы, кишки, колено, кость, кровь, кулак, ладонь, лапа, лицо, лоб, лопатка, мозг, морда, нога, ноготь, нос, око (очи), палец, перст, печенка, плечо, потроха, пята (пятка), ребро, рожка, рука, рыло, сердце, слеза, слюни, спина, стопа, тело, ум, ус (усы), уста, ухо, харя, хребет, чело, шея, шкура, щека, язык*.

Две групе испитаника (руски матерњи и руски страни језик, укупно 80 испитаника) имале би задатак да издвојене соматизме оцене на скали која би подразумевала њихов израз перцепције и схватања да ли је неки соматизам у саставу фразеологизма мушки или женски, или се подједнако односи на оба пола. На основу добијених резултата очекујемо да добијемо прегледну слику о томе како соматизми функционишу са гендерног аспекта, које групе фразеологизама могу описивати само мушка или женска лица, да ли постоји нека правилност, да ли преводни еквиваленти имају исту гендерну перцепцију итд. Испитујући како носиоци руског језика и они који њиме владају као страним језиком гендерно описују одређену соматску компоненту желимо да потврдимо тезу да је већина делова људског тела маркирана према гендерном фактору. Да ли се неки део тела претежно оцењује као мушки или женски могло би да укаже и на скривену мотивацију и психолошку позадину такве оцене, што нам касније може служити као полазиште за анализу соматских фразеологизама са аспекта националне конотације и традиционалног виђења ове врсте лексике у поменутом два словенска језика.

Материјал за упитник

Упитник је био сачињен од 7 фразеологизама датих у реченичном контексту и на скали је било могуће оценити их са *само мушки*, *само женски* или *оба*.

Фразеологизми⁴:

1. Брать себя в руки.
2. Дурная голова ногам покоя не дает
3. Золотая голова
4. Чесать язык
5. Ветер в голове
6. Как корова языком слызала
7. Рот не замолкает

3.1 Анализа резултата

Поређење експерименталних група

Као што смо већ поменули, у нашем истраживању учествовале су две групе испитаника: носиоци и говорници руског језика различитог пола и старости. У табелама које следе дајемо преглед ових података:

Табела 1

Матерњи језик испитаника				
	Фреквенција	Процент	Валидни процент	Кумулативни процент
Руски је мој матерњи језик.	40	50.0	50.0	50.0
Руски је мој страни језик.	40	50.0	50.0	100.0
Укупно	80	100.0	100.0	

Табела 2

Пол испитаника				
	Фреквенција	Процент	Валидни процент	Кумулативни процент
Мушки	33	41.3	41.3	41.3
Женски	47	58.8	58.8	100.0
Укупно	80	100.0	100.0	

Употребом т-теста најпре смо упоређивали средње вредности циљних зависних варијабли како бисмо утврдили да ли постоји статистичка значајност када је у питању матерњи језик испитаника. У наставку дајемо податке за сваки од истраживаних фразеологизама појединачно:

⁴ У одељку *Дискусија* аутор даје еквиваленте фразеолошких јединица у српском језику.

Табела 3

Братъ себѣ в руки

		Братъ себѣ в руки			Укупно
		Мушки	Женски	Оба пола	
Матерњи језик испитаника	Руски је мој матерњи језик.	23	11	6	40
	Руски је мој страни језик.	21	5	14	40
Укупно		44	16	20	80

Соматски фразеологизам *братъ себѣ в руки* у одговорима испитаника оцењен је тако да резултати показују да је 23 носилаца руског језика овај СФ перципирало као нешто што се односи само на мушка лица, 11 само на женска и 6 испитаника оцењује га као једнак за оба пола. У другој групи испитаника бележимо нешто различитију перцепцију: 21 испитаник оцењује да се поменути соматизам односи само на мушка лица, 5 одговора односи се само на женска лица и 14 испитаника перципира ову соматску фразеолошку јединицу као једнаку по полу. Поређењем унутар самих група нисмо забележили статистичку значајност у односу на матерњи језик испитаника.

Соматски фразеологизам *дурная голова ногам покоя не дает* такође у одговорима испитаника не бележи статистичку значајност, док су квантитативни подаци следећи:

Табела 4

Дурная голова ногам покоя не дает

		Дурная голова ногам покоя не дает			Укупно
		Мушки	Женски	Оба пола	
Матерњи језик испитаника	Руски је мој матерњи језик.	16	15	9	40
	Руски је мој страни језик.	16	12	12	40
Укупно		32	27	21	80

Фразеологизам *золотая голова* се, према оценама наших испитаника, односи углавном на особе мушког пола, затим женског и најмање је перципиран као особина оба пола.

Табела 5

Золотая голова

		Золотая голова			Укупно
		Мушки	Женски	Оба пола	
Матерњи језик испитаника	Руски је мој матерњи језик.	12	18	10	40
	Руски је мој страни језик.	21	12	7	40
Укупно		33	30	17	80

Фразеологизми *чесать язык* и *ветер в голове* оцењени су приближно исто у одговорима испитаника (Табела 6 и 7):

Табела 6

Чесать язык

		Чесать язык			Укупно
		Мушки	Женски	Оба пола	
Матерњи језик испитаника	Руски је мој матерњи језик.	8	23	9	40
	Руски је мој страни језик.	2	28	10	40
Total		10	51	19	80

Табела 7

Ветер в голове

		Ветер в голове			Укупно
		Мушки	Женски	Оба пола	
Матерњи језик испитаника	Руски је мој матерњи језик.	5	22	13	40
	Руски је мој страни језик.	1	29	10	40
Укупно		6	51	23	80

Прву статистичку значајност забележили смо код фразеологизма *как корова языком слызала* (АНОВА тестом утврдили смо да је $p=0.29$ у корист друге групе испитаника), код кога у одговорима испитаника бележимо следећу фреквенцију:

Табела 8

Как корова языком слызала

		Как корова языком слызала			Укупно
		Мушки	Женски	Оба пола	
Матерњи језик испитаника	Руски је мој матерњи језик.	2	28	10	40
	Руски је мој страни језик.	0	37	3	40
Укупно		2	65	13	80

Унутар групе испитаника којима је руски језик страни превагу односе оцене које дати фразеологизам приписују само особама женског пола.

И последњи фразеологизам *рот не замолкает* такође је показао да је у корист испитаника из друге експерименталне групе примећена статистичка значајност ($p=0.01$), која указује на особину која се односи само на особе женског пола (в. Табелу 9).

Табела 9

		Рот не замолкает			Укупно
		Мушки	Женски	Оба пола	
Матерњи језик испитаника	Руски је мој матерњи језик.	4	25	11	40
	Руски је мој страни језик.	0	38	2	40
Укупно		4	63	13	80

У односу на пол испитаника, у одговорима смо забележили статистичку значајност једино код фразеологизма *ветер в голове* ($p=0.36$) поново у корист друге експерименталне групе, где оцене показују да испитаници овај фразеологизам приписују претежно особама женског пола:

Табела 10

Ветер в голове

		Ветер в голове			Укупно
		Мушки	Женски	Оба пола	
Пол испитаника	Мушки	5	22	6	33
	Женски	1	29	17	47
Укупно		6	51	23	80

3.2 Дискусија

Како је циљ нашег истраживања био потврђивање тезе да су соматизми у саставу фразеологизама гендерно маркирани, резултате нашег истраживања посматрамо са два аспекта, онако како нам то предочавају одговори испитаника из две различите групе, при чему је акценат био не на њиховом полу, него на статусу руског језика, тј. да ли постоји статистички значајна разлика између носилаца и говорника руског језика.

Почевши од првог мерења (анализа путем мерења фреквенције Crosstabulation) за сваки од 7 соматских фразеологизама забележили смо скоро идентичне перцепције наших испитаника у групи у којој је руски језик матерњи: соматски фразеологизам *братъ себя в руки* (срп. *довести се у ред*) перципиран је као особина која описује лица мушког пола (23 испитаника); у групи у којој је руски језик страни исти фразеологизам идентично оцењује 21 испитаник. Свакако, у обзир узимамо и српски еквивалент који у себи не садржи соматску компоненту.

Фразеологизам *дурная голова ногам покоя не дает* (срп. *ђаво не да некоме мира*) са значењем непотребних радњи, беспосличарења перципиран је као особина која описује и мушкарце и жене, у одговорима испитаника 16:15 за лица мушког пола. У групи говорника руског језика однос је 16/12 за лица мушког пола, што нас наводи на закључак да фразеологизам у целини у свести наших испитаника гендерно гравитира ка мушком полу. У српском језику изостаје фразеологизам са соматском компонентом.

Код соматске фразеолошке јединице *золотая голова* (у српском језику не бележимо фразеологизам) примећујемо разлику између група испитаника, где је 21 говорник руског језика овај фразеологизам приписао лицима мушког пола, а 18 носилаца руског језика сматра да се значење овог фразеологизма више односи на особе женског пола. У српском језику соматизам *глава* један је од најфреквентнијих у саставу фразеолошких јединица, где се немали број односи на онога ко је глава куће, породице, предводник, што је најчешће отац, те гендерно одговоре испитаника можемо посматрати и у том кључу.

Чесать язык (срп. *тупити језик*) представља фразеологизам који према одговорима испитаника гендерно гравитира према лицима женског рода (укупно 51 испитаник).

Испитаници којима је руски језик страни такође су оценили у већем броју да фразеологизам *ветер в голове*⁵ приписујемо лицима женског пола.

Израженом статистичком значајношћу међу истраживаним фразеолошким јединицама ($p=0.29$) истиче се фразеологизам *как корова языком слызала* (срп. *као мачка репом*), где се најчешће описују особе женског пола. Претпоставка је да је посебно на перцепцију испитаника утицала зоонимска компонента *корова* у руском језику, док у српском бележимо другачији облик и у соматској компоненти (*реп*).

И последњи истраживани фразеологизам *рот не замолкает* (срп. *не затварати уста*) приписује се особама женског пола. Статистичку значајност ($p=0.01$) бележимо у погледу броја испитаника којима је руски језик страни (укупно 38), који овај фразеологизам приписују само женским лицима, а само 2 испитаника сматра да се може односити на оба пола.

Уз помоћ АНОВА теста са поновљеним мерењима (one way repeated measures ANOVA) упоредили смо средње оцене у одговорима испитаника у односу на њихов пол, где сем фразеологизма *ветер в голове* ($p=0.36$) који је одређен као особина лица женског пола, код осталих фразеологизама није било неке статистичке значајности:

Ветер в голове

		Ветер в голове			Укупно
		Мушки	Женски	Оба пола	
Пол испитаника	Мушки	5	22	6	33
	Женски	1	29	17	47
Укупно		6	51	23	80

Разматрајући резултате нашег истраживања, на тренутном нивоу истраживања дате теме могли бисмо да поставимо следеће основе за даља истраживања:

- у фразеологизмима са јасно дефинисаном гендерном сликом (присуство лексема које недвосмислено указују на један од полова) но-сиоци и говорници руског језика скоро идентично оцењују соматске фразеолошке јединице;

⁵ У српском језику бележимо фразеологизам *држати се зубима за ветар* у значењу „бити без ослонца, подршке“, што је једина варијанта соматског фразеологизма са лексемом ветар у српском језику.

- примери попут фразеологизама *ветер в голове* и *рот не замолкает* најчешће у перцепцији испитаника имају позадину феминизираних лексика, која на плану руског и српског језика најчешће има висок проценат еквиваленције.
- разлике у гендерној перцепцији соматских фразеологизама нису условљене статусом руског језика, а ни полом испитаника.

4. Закључна разматрања

У раду смо настојали да истражимо могућност постојања разлика на гендерном плану између руског и српског језика на материјалу соматских фразеологизама, које су испитаници оцењивали на Ликертовој скали у односу на њихов статус руског језика (матерњи/страни).

Анализирајући фразеологизме руског и српског језика у гендерном смислу, можемо закључити да у оба језика постоји одређени однос према мушкарцу, односно жени. У језику се оцртавају извесни стереотипи, у складу са којима се одређене особине и представе односе само ка референту-мушкарцу или референту-жени.

Испитаници потврђују у својим оценама да фразеологизми попут *ветер в голове*, *рот не замолкает*, *чесать язык* гендерно могу бити обојени женским начелом, тј. стереотипним ставом да жене сувише причају, лакомислено делају, али да то нужно не препознају само особе мушког пола, те зато пол и гендер не повезује мо у смислу главног утицаја на представе оличене у језику, у нашем случају у фразеолошкој лексици. Такође, говоримо и о немалом броју одговора који истичу да истраживани фразеологизми могу да описују лица оба пола. Зато је наше истраживање гендера као социокултурне категорије ослоњено не на потенцијалне разлике у културама два словенска народа и језика, руског и српског, већ на чињеницу да се разлике у перцепцији пола и гендера недвосмислено потврђују и у језику, језичким ставовима и језичкој слици једне нације. Соматске фразеолошке јединице као снажно антропоцентрично постављене у језичкој свести како носилаца, тако и говорника једног језика, потврђују да се гендерне представе о неком соматизму крећу од личног става и виђења читаве соматске слике, која не мора да потенцира пол у свом формалном облику, али ће зато гендерно одређење имати своју јасну позадину у култури, менталитету и језичкој свести свакога од нас.

Литература

- Васюк, В. В. (2002). *Концепт женщина в статике и динамике фразеологии английского языка*. Москва: МГУ Ломоносова.
- Васькова, О. А. (2006). *Гендер как предмет лексикографического описания*. Москва: МГУ Ломоносова.
- Виноградов, В. А. (1990). Варьирование именных классификаций. *Языки мира: проблемы языковой вариативности*. 2(14), 171–209.

- Воринина, О. А. (2000). *Теоретико-методологические основы гендерных исследований*. Москва: МЦГИ – МВШСЭН – МФФ.
- Голев, Н. Д. (2013). Общий род и гендерная семантика русских имен существительных: бигендерность или агендерность? *Вестник ТГУ. Филология*. № 6, 14–28.
- Гриценко Е. С., Сергеева М. В. (2011). *Гендер в британской и американской лингвокультурах*. Москва: ФЛИНТА: НАУКА.
- Даль, В. (1996). *Толковый словарь живого великорусского языка*. Санкт-Петербург: Диамант.
- Enfield N.J. et al. (2006). “Cross-linguistic Categorization of the Body: Introduction”. *Language Sciences*. 28, 2–3, 137–147.
- Кирилина, А. В. (1999). *Гендерные аспекты языка и коммуникации*. Москва: МГЛУ.
- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Лејкоф, Ц. (1988). *Мышление в зеркале классификаторов. Новое в зарубежной лингвистике*. Москва: Прогресс.
- Пушкарева, Н. Л. (2007). *Гендерная теория и историческое знание*. СПб.: Алетейя.
- Соловьева, Н. С. (2014). *Динамика гендерных стереотипов в английской и русской языковых картинах мира (на материале фразеологии)*. Москва: ФЛИНТА.
- Spender D. (1980). *Man Made Language*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Ушакин, С. (2002). *О мужественности*. Москва: Новое литературное обозрение.
- Hof, R. (1999). *Die Grammatik der Geschlechter*. Frankfurt a. M.: Campus-Verlag.
- Фомин, А. Г. (2003). *Психолингвистическая концепция моделирования гендерной языковой личности*. Кемерово: кузбас вузиздат.
- Червоный, А. М. Выражение интеллектуального уровня субъекта французскими и английскими фразеологизмами. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. № 2(32), 197–201.

Emilija Jovic

THE GENDER ASPECT OF DESCRIBING SOMATISM - ALTERNATIVE APPROACHES (IN THE RUSSIAN AND SERBIAN LANGUAGES)

Summary

The paper examines the influence of the gender category in the consciousness of Russian speakers on material referring to the thematic group of somatisms. Starting from the idea of the non-isomorphic representation of grammatical categories in the language and consciousness of the speakers, we will try to point out the dependence of speech and experimental realization of somatisms on the gender marking which does not agree with the realization of the gender category in that group of lexemes. Thus, in this paper we analyze how the gender marking of somatisms is expressed in

Russian and Serbian. For the given research, the delimitation of gender as a biological and sociocultural category, anthropocentrism of the gender category, as well as its relation to the morphological category of gender, are of the greatest importance. By analyzing the phraseology of the Russian and Serbian languages in the gender sense, we can conclude that in both languages there is a certain relationship with men and women. Certain stereotypes are outlined in the language, according to which certain characteristics and notions refer only to the referent-man or the referent-woman.

emilija.jovic@filfak.ni.ac.rs